

UDK: 330.341:502.131.1
338.262(497.11)"2030"

Pregledni rad
Rad je primljen/ Received: 16.03.2022;
Prihvaćen/ Accepted: 05.04.2022.

Vladan Vučić,

Fakultet za pravo, bezbednost i menadžment

"Konstantin Veliki" Niš

Univerziteta "Union – Nikola Tesla" u Beogradu¹

JEL: Q01, Q56, Q57

SRBIJA 2030: AGENDA ODRŽIVOG RAZVOJA – IZAZOVI I OGRANIČENJA

***Apstrakt:** Na godišnjem samitu, septembra 2015. godine, Skupština Ujedinjenih nacija usvojila je Rezoluciju o održivom razvoju pod nazivom Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Agenda 2030 je univerzalni dokument i od država potpisnica se očekuje da mobilišu sve resurse kako bi ciljevi bili ostvareni do 2030. godine. Ukupno je definisano 17 ciljeva, koji zajedno uključuju i tri dimenzije održivog razvoja – ekonomski rast, socijalnu inkluziju i zaštitu životne sredine. Republika Srbija je učestvovala u razvoju i pisanju Agende održivog razvoja, međutim, i pored preuzetih obaveza čini se da održivi razvoj nije opšte prihvaćena paradigma razvoja u Srbiji. To se prevashodno odnosi na socijalnu inkluziju i smanjenje siromaštva, kao i na ciljeve koji se tiču zaštite životne sredine. Cilj rada je da ukaže da je neophodna reafirmacija bazičnih postulata agende održivog razvoja.*

***Ključne reči:** održivi razvoj, ekonomski rast, održivo finansiranje, zelena transformacija i energetska efikasnost, Republika Srbija*

Uvod

Savremeni svet je već uveliko suočen sa zajedničkom odgovornošću i nužnim stremljenjem održivom razvoju kao potrebom da se ekonomski napredak uskladi sa potrebama privrede i građana, tako da se prirodni resursi pametno koriste danas, i istovremeno sačuvaju

¹ vladan.vucic@konstantin.veliki.edu.rs; <https://orcid.org/0000-0002-4352-2795>

za buduće generacije. Održivi razvoj je definisao Brundlad (1998) u izveštaju Evropskoj uniji kao „zadovoljenje potreba sadašnjih generacija bez ugrožavanja potreba budućih generacija“.

Govoriti o održivom razvoju je aktuelnije nego ikad. Živimo u eri ubrzane globalizacije, koja donosi mnoštvo izazova, kao što su klimatske i demografske promene i česti potresi. Za samo poslednjih deceniju i po na globalnom i evropskom nivou suočili smo se sa širokim spektrom kriza: finansijskom, migrantskom, zdravstvenom, a sve češće i sa energetsom, koje značajno potresaju svetska tržišta, i zahtevaju globalni konsenzus i isto takva rešenja. Promene je znatno ubrzala i pandemija uzrokovana virusom Kovid-19. Sve to stvara ogroman pritisak i na javne finansije. Zbog toga je ključno održavanje ekonomske stabilnosti i jasan strateški pristup održivom razvoju u srednjoročnom i dugoročnom okviru. Republika Srbija se održivim razvojem bavi, kako na globalnom planu, tako i na evropskom, regionalnom i nacionalnom, kroz različite forume i politike.

U poslednja dva i po veka industrijalizacija, podržana katalizatorskim dejstvom sistema tržišnog kapitalizma, kontinuirano doprinosi ekonomskom rastu. U periodu 1980-2019. godine globalni BDP se povećao više od četiri puta. Ipak, pokazalo se da se radi samo o svetlucavoj spoljašnosti i veoma problematičnoj unutrašnjosti sistema. Velika recesija 2008. godine je na to jasno ukazala kada su strukturni problemi iz dubine sistema eruptirali na površinu. Kovid kriza je samo produbila pukotine sistema. Tokom više od četiri decenije neoliberalnog kapitalizma priroda je slala upozorenja o neodrživosti. Danas nema puno vremena da se daju odgovori na postojeći linearni model rasta. Čovečanstvo ima manje od dekade da odreaguje na povećanje prosečne temperature od 1,5 stepeni Celzijusovih dok klimatske promene ne postanu ireverzibilne.

Fiskalna konsolidacija u Republici Srbiji omogućila je da rast od 2015. godine do drugog kvartala 2020. godine bude u pozitivnom koridoru. U poslednje dve godine antikrizni program je stabilizovao ekonomiju i ponovo je postavio na putanju rasta. Zelena transformacija je okvir nove industrijalizacije. Prvi korak za Srbiju je akreditacija programa zelene transformacije u EU.

Institucionalni okvir održivog razvoja Republike Srbije

Na globalnom nivou Srbija se priključila globalnom konsenzusu o 17 ciljeva održivog razvoja Agende 2030 Ujedinjenih nacija.² Najvažniji element Agende 2030 je princip da „niko nije izostavljen“, koji je jednako važan kako na nivou država, tako i unutar država, preko regiona i lokalnih samouprava, sve do svakog pojedinca, kroz koncept „inkluzivnog razvoja“. Agenda 2030 je jedna od aktuelnih „agendi“ koja targetira temu održivog razvoja, pomaže njegovo praćenje, kvantifikaciju i poređenje napretka, služi zapravo kao svojevrsni kompas napretka za kreatore politika i zainteresovane strane, te je važan element različitih strateških dokumenata i ekonomskih politika, koje redom dobijaju epitet „zeleni“, uključujući naravno i zelene javne finansije.

Republika Srbija nastavlja da aktivno sprovodi reforme u okviru procesa pristupanja Evropskoj uniji, u vidu jačanja institucija, vladavina prava, i održivog razvoja u skladu sa evropskim pravcima održivosti i u partnerstvu sa institucijama i državama članicama EU. Otvaranje, u decembru 2021. godine u pregovorima sa EU, klastera 4, Zelena agenda i održiva povezanost, koji sadrži i poglavlje 27, koje se bavi životnom sredinom i klimatskim promenama, kao i poglavlje u oblasti transporta, energetike i transevropskih mreža, predstavlja izuzetno važnu podršku naporima Srbije u ovim oblastima. U okviru ovih pregovora Srbija postepeno preuzima veoma visoke standarde EU, koji su finansijski zahtevni, kako za državu tako i za privredu, zbog čega su zajednički naponi ključni (Stojanović et al, 2021, p. 51).

Na nivou EU relevantan je i Evropski zeleni dogovor, kao svojevrsna nova razvojna strategija EU.³ Imajući u vidu da je Srbija u pregovorima o članstvu, od izuzetnog značaja je dugoročno usklađivanje sa pravcima „zelene“ i „digitalne“ tranzicije, koje predstavljaju dva horizontalna elementa svih ekonomskih politika u EU. To je

² <https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/sustainable-development-goals.html>

³ <https://europa.rs/evropski-zeleni-dogovor-cilj-evropa-kao-prvi-klimatski-neutralan-kontinent-do-2050-godine/>

vidljivo u strateškom dokumentu Program ekonomskih reformi 2022-2024 Republike Srbije (ERP), kao najvažnijem strateškom dokumentu za koordinaciju ekonomskih politika unutar Srbije i EU, jer teme digitalizacije i zelenog razvoja prožimaju mnoštvo strateških reformi Vlade, više godina unazad. U ovom dokumentu mogu se sagledati sve najvažnije strukturne reforme Republike Srbije u srednjoročnom periodu, koje u datom makroekonomskom okruženju deluju u pravcu povećanja konkurentnosti privrede, rasta i zapošljavanja, uz poseban akcenat na održivom razvoju. ERP pruža mogućnost poređenja politika, izabranih prioriteta strukturnih reformi i ekonomske situacije, sa državama članicama EU i evropskim politikama i postignućima. Podsticanje inovacija, kreiranje novih (zelenih) poslova i održiv privredni rast su neophodni za zelenu tranziciju koja treba da smanji pritisak na prirodne resurse i poboljša kvalitet života u skladu sa standardima EU.

Na regionalnom nivou imamo Zelenu agendu za Zapadni Balkan (ZAZB)⁴, koja je potpisana u novembru 2020. godine i koja stavlja akcenat na regionalnu saradnju i usklađivanje sa politikama EU i obavezama u procesu evropskih integracija, tako da zelena transformacija, održivi razvoj, efikasnost resursa, zaštita prirode i borba protiv klimatskih promena budu centar ekonomskih aktivnosti, kako bi se izazovi u ovim oblastima pretvorili u razvojne mogućnosti.

Dugoročni koncept održivog razvoja podrazumeva stalni ekonomski rast koji osim ekonomske efikasnosti, tehnološkog napretka, više čistih tehnologija, inovativnosti celog društva i društveno odgovornog poslovanja obezbeđuje smanjenje siromaštva, dugoročno bolje očuvanje resursa, unapređenje zdravstvenih uslova i kvaliteta života, smanjenje zagađenja na nivo koji mogu da izdrže činioci životne sredine, sprečavanje novih zagađenja i očuvanje biodiverziteta.⁵

U tabeli 1. predstavljeno je šest klastera i trideset tri pregovaračka poglavlja grupisana u okviru svakog od klastera.

⁴ <https://europa.rs/zelena-agenda-za-srbiju/>

⁵ Nacionalna strategija održivog razvoja, Sl. Glasnik RS, br. 57, 2008, str. 2.

Tabela 1. Klasteri (Grupe pregovaračkih poglavlja)

1. Osnove	23 - Pravosuđe i osnovna prava 24 - Pravda, sloboda i bezbednost - Ekonomski kriterijumi - Funkcionisanje demokratskih institucija - Reforma javne uprave 5 - Javne nabavke 18 - Statistika 32 - Finansijska kontrola
2. Unutrašnje tržište	1 - Slobodno kretanje robe 2 - Slobodno kretanje radnika 3 - Pravo poslovnog nastanjivanja i sloboda pružanja usluga 4 - Slobodno kretanje kapitala 6 - Pravo privrednih društava 7 - Pravo intelektualne svojine 8 - Politika konkurencije 9 - Finansijske usluge 28 - Zaštita potrošača i zdravlja
3. Konkurentnost i inkluzivni rast	10 - Informaciono društvo i mediji 16 - Oporezivanje 17 - Ekonomska i monetarna politika 19 - Socijalna politika i zapošljavanje 20 - Preduzetništvo i industrijska politika 25 - Nauka i istraživanje 26 - Obrazovanje i kultura 29 - Carinska unija
4. Zelena agenda i održiva povezanost	14 - Transportna politika 15 - Energetika 21 - Transevropske mreže 27 - Životna sredine i klimatske promene
5. Resursi, poljoprivreda i kohezija	11 - Poljoprivreda i ruralni razvoj 12 - Bezbednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika 13 - Ribarstvo 22 - Regionalna politika i koordinacija strukturnih instrumenata 33 - Finansijske i budžetske odredbe
6. Spoljni odnosi	30 - Spoljni odnosi 31 - Spoljna, bezbednosna i odbrambena politika

Izvor: Stojanović, B., Kostić, Z., Vučić, V. (2021). Institucionalni okvir za unapređenje politike zaštite potrošača u Republici Srbiji. U: Veselinović, P., Kostić, M. (ured.) *Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Republike Srbije*, str. 51, Kragujevac: Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu.

Ključna institucija koja treba da preuzme glavnu ulogu u sprovođenju i implementaciji politike održivog razvoja jeste Kancelarija za održivi razvoj. Ona priprema odluke i koordinira rad Saveta za održivi razvoj i za svoj rad je odgovorna Vladi Republike Srbije. Kancelarija za održivi razvoj treba da obavlja stručne, administrativne i operativne poslove koji su u vezi s koordinisanjem rada svih ministarstava koji su svojim delovanjem uključeni u proces ostvarivanja održivog razvoja. Kancelarija za održivi razvoj je nadležna da, u ime Vlade, sprovodi Strategiju, realizuje projekte i aktivnosti iz akcionog plana za sprovođenje Strategije, te prati dostizanje ciljeva održivog razvoja, koordiniše međuministarske grupe i saradnju organa državne uprave u podsticanju i praćenju sprovođenja održivog razvoja, informiše javnost i promovise aktivnosti u ostvarivanju održivog razvoja.

Posmatrajući globalno, institucionalni aspekt održivog razvoja je do sada pokazao brojne nedostatke koje bi trebalo u narednom periodu otkloniti. Pre svega se misli na izmene u međunarodnim ugovorima u oblasti zaštite životne sredine, uvođenje novih regulativa u međunarodnom upravljanju konceptom održivosti, izbegavanje konflikta prilikom zaključivanja multilateralnih sporazuma, jačanje javno-privatnih partnerstava i mreža nacionalnih i državnih organa koje će se baviti ovom problematikom, a svakako i podizanje svesti svih građana kada je reč o pitanju održivog razvoja (Veselinović, 2021, p. 24). Prisutnost efektivnih, pouzdanih, delotvornih, odgovornih, transparentnih institucija je polazna osnova za implementaciju svih ostalih ciljeva održivog razvoja. Bez delotvornih i odgovornih institucija nema ni unapređenja obrazovanja, tehnološkog razvoja, poboljšanja zdravstvene zaštite, smanjenja nejednakosti i sl. Zbog toga je važno da se u definisanju nacionalnih agendi održivog razvoja posebna pažnja pokloni ovom cilju (Ferguson, 2016).

Ekonomski rast kao dimenzija održivog razvoja Republike Srbije

Republika Srbija je u 2021. godini ostvarila rast BDP-a od 7,4 %. Rast je ostvaren u industriji, građevinarstvu i uslužnim sektorima. Fiskalni deficit je bio manji od rebalansom budžeta projektovanog i iznosio je 4,9% BDP-a. S obzirom na to da je programom podrške privredi i stanovništvu u prošloj godini nastavljena ekspanzivna fiskalna politika, ukoliko se eliminišu ova jednokratna fiskalna davanja, zaključujemo da je strukturni budžetski deficit iznosio oko 1% BDP-a. Sve u svemu, posmatrano iz fiskalnog ugla, ulazak u 2022. godinu je dobar. Sa druge strane, ekspanzivna fiskalna i monetarna politika, zajedno sa spoljnim faktorima, uticala je na izraženi rast inflacije. U decembru prošle godine inflacija je iznosila 7,9%, što je, sa izuzetkom baltičkih zemalja, najviši nivo postignut u Evropi.

Tokom prošle godine, *Moody's* je povećao kreditni rejting Srbije (mart 2021), *Fitch* je zadržao kreditni rejting (septembar 2021), dok je *S&P* (decembar 2021) revidirao najviše izgleda za dobijanje investicionog rejtinga (sa stabilnih na pozitivne). U januaru 2022. godine je referentna kamatna stopa NBS-a zadržana na nivou od 1%, uz dalje povećanje prosečne repo stope na reverznim repo aukcijama. Stabilnost bankarskog sektora je očuvana i dodatno ojačana. Učešće NPL-a je u novembru 2021. godine iznosilo 3,41%, što je najniži nivo ovog pokazatelja od početka njegovog praćenja.

Tabela 2. Makroekonomski podaci u Republici Srbiji, period: 2014-2021

Makroekonomski podaci	Program fiskalne konsolidacije				Odskok		Covid-19	
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Konsolidovani fiskalni rezultat u % BDP	-6,2	-3,5	-1,2	1,1	0,6	-0,2	-0,8	-1,8
Tekući račun u % BDP	-5,6	-3,5	-2,9	-5,2	-4,8	-6,9	-4,1	-5,5
Indeks cena roba i usluga (%)	1,7	1,5	1,6	3,0	2,0	1,9	1,3	5,7
Stopa nezaposlenosti (%)	20,6	18,9	16,4	14,5	13,7	11,2	9,7	10,5
Reklni rast BDP (%)	-1,6	1,8	3,3	2,1	4,5	4,2	-0,9	7,7
Javni dug u % BDP	66,2	70,0	67,7	57,8	53,6	51,9	57,0	56,5
NPL odnos (učesće u ukupnim kreditima)	21,5	21,6	17,0	9,8	5,7	4,1	3,7	3,5
RSD/EUR kurs (prosek perioda)	117,31	120,73	123,12	121,34	118,27	117,85	117,58	117,57
Spoljni dug u % BDP	72,4	73,4	72,0	65,1	62,2	61,4	65,8	68,8
SDI neto (mil EUR)	1,236	1,804	1,899	2,418	3,157	3,551	2,938	3,900

Izvor: Đuričin, D., Vuksanović Herceg, I. (2022). Envisioning a new economic system after the transition from pandemic to endemic: Serbia's perspective. *Ekonomika preduzeća*, YEAR LXX, January-February 2022, ISSN 0353-443X, p. 15.

Srbija se sa globalnom recesijom izazvanom pandemijom virusa korona izborila, između ostalog, i zbog dobrih makroekonomskih osnova koji su stvoreni pre krize. Na pretkrizni nivo BDP-a vratili smo se nakon tri tromesečja. Sa paketima mera vrednosti preko 17% BDP-a sačuvana su radna mesta, proizvodni kapaciteti, potrošačko i poslovno poverenje, a bez poverenja nema ni održivog rasta. Rezultat je privredni rast od 6,5% u dve pandemijske godine (2020-2021, kumulativno), što je jedan od najboljih rezultata u Evropi u pogledu privrednog rasta. Dostignut je najviši nivo formalne zaposlenosti u privatnom sektoru, uz broj formalno zaposlenih koji je u decembru bio za 3,5% ili za 77.000 ljudi iznad pretkriznog nivoa. Zarade se približavaju nivou od 600 evra. U novembru je prosečna zarada u Republici Srbiji bila za 20,1% veća u odnosu na pretkrizni nivo. Izvoz robe i usluga je na nivou od 28,6 milijardi evra u 2021. godini, što je za 23% više nego u pretkriznoj 2019. godini. Tokom dve pandemijske godine priliv SDI iznosio je 6,9 milijardi evra, pri čemu u 2021. godini imamo rekordni godišnji priliv od 3,9 milijardi evra. Devizni kurs dinara prema evru ostao stabilan i tokom pandemije.

Devizne rezerve su na nivou od 16,5 milijardi evra krajem decembra 2021. godine, za 3,1 milijardu evra više nego na kraju 2019. godine.

Tabela 3. SWOT analiza održivog razvoja Republike Srbije

Snage	Slabosti
<p>Geografski položaj, Prirodni reursi, Biodiverzitet, Očuvana životna sredina u mnogim oblastima, Tradicija i kulturno-istorijske vrednosti, Radna snaga, Institucionalna unapređenja, Reformski procesi u toku, Unapređenje u oblasti ekonomije, Regionalna saradnja, Proces pristupanja EU, Podizanje ugleda države, Rast svesti o potrebi održivog razvoja, Težnja ka smanjenju disbalansa u oblasti finansiranja</p>	<p>Nepoverenje građana, Visok stepen razlika među regionima, Spor proces reformisanja privrede i društva, Nedovoljno investicija za društveno-ekonomski razvoj, Nedovoljni ili neadekvatni izvori finansiranja, Nedovoljna razvijenost infrastrukture, „Odliv mozгова“, Starenje stanovništva, Nedovoljna izdvajanja za nauku, obrazovanje, zdravstvo, socijalnu zaštitu, Nedovoljno podsticaja za mlade, Eksploatacija prirodnih resursa, Zagađenje vode, vazduha i zemljišta, Neadekvatno upravljanje otpadom</p>
Šanse	Pretnje
<p>Uspostavljanje održivog modela razvoja, Uvođenje normi i standarda kojima se obezbeđuje zaštita životne sredine, Racionalno korišćenje resursa, Uvođenje „čistijih“ tehnologija, Unapređenje energetske efikasnosti, Transparentnost, jačanje i unapređenje kvaliteta rada institucija relevantnih za održivi razvoj, Politička volja da se sprovede reforme u cilju održivog razvoja, Javno-privatno partnerstvo, Saradnja sa inostranstvom, Ulazak u Evropsku uniju, Korišćenje međunarodnih fondova namenjenih održivom razvoju</p>	<p>Nepovoljni demografski trendovi, Nezaposlenost i siromaštvo, Usporen privredni razvoj, Regionalne nejednakosti, Politički problemi, Nedovoljno podsticajan institucionalni okvir za održivi razvoj, Nedovoljno napora, na svim nivoima, za održivi razvoj, Nedovoljna finansijska sredstva, Nedovoljna investiciona aktivnost, „Siva“ ekonomija, Zagađenje životne sredine, Klimatske promene, Ekonomsko-politička moć i namere vodećih aktera u procesu razvoja</p>

Izvor: Ristić, L., Tubić, T., Knežević, M. (2017). Održivi razvoj Republike Srbije u kontekstu kompleksnih ciljeva Agende 2030. *Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Republike Srbije*, str. 290, Kragujevac: Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu.

Osnovni izvor finansiranja održivog razvoja je budžet, kako centralne države, tako i jedinica lokalne samouprave, a stabilne javne finansije su ključne za održivi razvoj. Srbija je 2021. godine emitovala zelenu obveznicu radi finansiranja projekata koji će doprineti zelenoj tranziciji i realizaciji ciljeva održivog razvoja, i koji su direktno povezani sa Agendom 2030. Budžetska izdvajanja za zaštitu životne sredine u Srbiji iz godine u godinu neprekidno rastu. U Zakonu o budžetu za 2022. godinu planirana sredstva za zaštitu životne sredine su za oko 84% veća u odnosu na 2020. godinu, kroz projekte izgradnje vodovodnih i kanalizacionih mreža, postrojenja za preradu otpadnih voda, regionalnih sanitarnih deponija, transfernih stanica i reciklažnih centara, a u narednom periodu očekuje se nastavak ovog trenda, koji će omogućiti bolji kvalitet života dolazećim generacijama.

Važno je istaći rekordni nivo kapitalnih investicija od 7,7% BDP-a u 2021. godini, kao i jasnu tendenciju održavanja pomenutog nivoa u ovoj i narednim godinama. Visok nivo kapitalnih i stranih investicija je, pored snažnog rasta privatne potrošnje, neposredno doprineo značajnom rastu BDP-a. Neophodno je, međutim, posebnu pažnju posvetiti selekciji kapitalnih projekata i ekonomskoj efikasnosti investicija. Pored toga važno je raditi na značajnom unapređenju transparentnosti u realizaciji državnih investicionih projekata. Nasuprot kapitalnim i stranim investicijama, domaće privatne investicije stagniraju i njihov udeo u ukupnim investicijama kontinuirano opada. Stoga se Vlada Srbije, svojim aktivnostima mora usredsrediti na dugoročno rešavanje ovog problema. Suštinski, potrebno je unapređenje privrednog ambijenta, izgradnja istinski nezavisnih regulatornih institucija, suzbijanje korupcije i kreiranje ravnopravnog poslovnog okruženja za sve učesnike u privrednoj utakmici.

Stalno povećanje kapitalnih investicija, posebno u razvoj nove infrastrukture značajno doprinosi razvoju. Izgradnja infrastrukture je preduslov daljeg razvoja srpske privrede, čime Srbija teži da postane

mesto regionalnog čvorišta puteva, što je preduslov privlačenja novih investicija i ravnomernog razvoja u svim delovima Srbije.

Održivo finansiranje i integracija održivog razvoja u bankarsko poslovanje

Održivi razvoj postao je dominantna paradigma u planovima i aktivnostima javnog i privatnog sektora. Nekoliko strateških programa kao što su Evropski zeleni dogovor, Agenda 2030 za održivi razvoj i ciljevi održivog razvoja, klimatske akcije itd., u svojoj osnovi imaju ambiciozan paket mera koji se kreće od smanjenja emisija gasova sa efektom staklene bašte, preko ulaganja u pojedine projekte do poboljšanja opšteg blagostanja ekonomija i društava. Zbog nedostatka sredstava, raste interesovanje za finansiranje privatnog sektora, posebno održivo finansiranje, i njegovu ulogu i doprinos pomenutim globalnim ciljevima.

Suočavamo se sa razornim efektom klimatskih promena što direktno utiče na kvalitet života ljudi, ali i na svetsku ekonomiju, koja može do 2020. godine izgubiti i do 18% BDP-a prema poslednjim procenama. Finansijske organizacije složile su se da podrže čistu tehnologiju, kao što je obnovljiva energija, čime su se obavezale na postizanje nultih ciljeva. Tome u prilog govori i sprovedeno istraživanje Evropske investicione banke po kome Evropa prednjači kao lider u borbi protiv klimatskih promena. Evropi je potrebno blizu 300 milijardi evra dodatnih godišnjih ulaganja u narednih 10 godina da bi se ispunio cilj klimatski neutralne EU do 2050. godine. A kako to postići? Odgovor leži u održivom finansiranju.

Održivo finansiranje eksponencijalno raste poslednjih nekoliko godina i očekuje se dodatno ubrzanje u narednom periodu. Pod tim se misli na finansiranje projekata, kompanija, inicijativa koje doprinose ostvarivanju održivog, uravnoteženog i inkluzivnog rasta, čime se direktno podržavaju ciljevi održivog razvoja. Vodeću ulogu u zelenoj tranziciji imaju finansijske institucije sa naglaskom na bankarski sektor, od kojeg se očekuje uspostavljanje održive ponude, mehanizama finansiranja i principa ulaganja.

Kao rezultat postepene evolucije koncepta održivosti u finansijskom sektoru, danas smo došli do faze u kojoj se nova paradigma - održivo finansiranje - brzo pojavila i mogla bi postati glavni tok u sektoru finansijskih usluga. Održivo finansiranje povezano je sa

razmatranjem faktora ESG-a u procesu finansiranja, odnosno tokom (investicionog) procesa odlučivanja u finansijskom sektoru, što će na kraju dovesti do višeg nivoa dugoročnih ulaganja u održive ekonomske aktivnosti i projekte (Evropska Komisija, 2018., p. 2). ESG faktori se odnose na: E - faktore životne sredine kao što su klimatske promene, smanjenje emisije CO₂ i ukupno zagađenje, zaštita biodiverziteta i kružna ekonomija; S - socijalni faktori povezani sa polom i drugim pitanjima jednakosti, radnih prava, razvoja ljudskih resursa, ljudskih prava itd; i G - faktori upravljanja koji se odnose na institucije upravljanja u javnom i privatnom sektoru, principe upravljanja, odnose sa zaposlenima, pitanja nagrađivanja itd. (Sredojević & Sredojević, 2021, p. 118).

Održivo finansiranje se takođe može posmatrati kroz široki spektar aktivnosti: od digitalizacije aktivnosti banaka, smanjenja nivoa ugljenika u njihovim svakodnevnim aktivnostima, do ponude održivih finansijskih proizvoda (npr. Penzijska štednja, Zelene obveznice). Održivo finansiranje se takođe može smatrati i političkom rukom paradigme finansiranja rasta, kao deo doprinosa tržišta kapitala naporima javnog sektora, kanalisanjem privatnih investicija na način koji bi uzeo u obzir ekološka, socijalna i pitanja upravljanja.

Prema grupi autora, održivo finansiranje znači „Kombinaciju finansijske efikasnosti i stabilnosti sa društvenom posvećenošću, zaštitom životne sredine i odgovornim upravljanjem. To uključuje i zeleno finansiranje (ili zeleno bankarstvo), odnosno ulaganja usmerena na zaštitu prirodnog okruženja, posebno ulaganje u projekte s niskim učešćem ugljenika čiji je cilj ograničiti porast prosečnih globalnih temperatura na granicu od 2°C“ (Ziolo et al, 2019, p. 58). Kao što Jeucken definiše u svojoj knjizi o održivim finansijama i bankarstvu, održive finansije su „koncept koji se odnosi na finansijske usluge usmerene na kombinovanje ekoloških, socijalnih i upravljačkih aspekata poslovnog odlučivanja u smislu dugoročnih efekata“, naglašavajući koliko je bankarski sektor od vitalnog značaja za napredak (Jeucken, 2001). Prema Sollovu, održivost se odnosi na pravičnost u distribuciji između sadašnjih i budućih generacija, odnosno problem štednje i ulaganja. Stoga, „postoji sukob između sadašnjosti i budućnosti i zahteva za zadovoljavanjem potreba“ (Sollow, 1992, p. 187). Neki autori smatraju povećanje održivih investicija ključnim pokretačem održivosti: „Održiva ulaganja uključuju etička i zelena ula-

ganja... Ako kompanije posluju prema održivosti i društveno odgovornom poslovanju, finansijska tržišta su društveno odgovorna. Stoga kompanije treba da integrišu pitanja ESG-a u proces donošenja odluka kako bi postigle održivost“ (Jednak & Jednak, 2019, p. 112).

Budućnost banaka je u zelenoj agendi. Svojim poslovanjem, a najviše kroz aktivnosti kreditiranja i ulaganja, banke mogu imati društveni i ekološki uticaj. Podrška projektima zaštite životne sredine, energetske efikasnosti i obnovljivih izvora energije, neki su od primera kreditnih linija koje banke usmeravaju ka privatnom i javnom sektoru.

Uporedo sa oporavkom svetske privrede od pandemije kovid-a 19, svet se suočava sa još jednim izazovom, a to su klimatske promene. Očekuje se da će u godinama koje dolaze “zelená” ekonomija biti ključan faktor održivog rasta svetske privrede, a banke, kao važna pokretačka snaga za privredu, imaju važan uticaj na ciljeve održivog razvoja.

S tim u vezi, važno je istaći da je Srbija sredinom marta 2021. godine usvojila Zakon o klimatskim promenama⁶ i da se tako našla među prvim zemljama Zapadnog Balkana koje su usvojile strateška dokumenta radi jačanja otpornosti na negativne posledice klimatskih promena. Usvajanje ovog zakona trebalo bi da doprinese poboljšanju stanja životne sredine, ali i još većem privrednom rastu i konkurentnosti naše privrede.

Svojim poslovanjem, a najviše kroz aktivnosti kreditiranja i ulaganja, banke mogu imati društveni i ekološki uticaj. Podrška projektima zaštite životne sredine, energetske efikasnosti i obnovljivih izvora energije, neki su od primera kreditnih linija koje banke usmeravaju ka privatnom i javnom sektoru.

Bankarski sektor je izložen klimatskim rizicima preko svojih plasmana. S jedne strane, klimatski rizici se ispoljavaju preko efekata na kreditni kvalitet klijenata, odnosno na kvalitet aktive banaka, a s druge strane, preko efekata na vrednost primljenih sredstava obezbeđenja.

⁶ Zakon o klimatskim promenama, Sl. Glasnik RS, br. 26/2021, <https://www.propisi.net/zakon-o-klimatskim-promenama/>

Podršku ekološki održivom razvoju predstavlja i projekat izdavanja „zelenih obveznica“, radi sprovođenja i finansiranja određenih projekata iz oblasti zaštite životne sredine.

Banke su svesne važnosti uvođenja održivog razvoja u svoje poslovanje. O tome govori činjenica da je sve veći broj banaka koje se kontinuirano obavezuju na poštovanje principa UN za odgovorno bankarstvo (*Principles for Responsible Banking*). Pored više od 240 finansijskih institucija iz 50 zemalja, potpisnice ovih principa su i najveće banke u Srbiji, uglavnom one koje su članice međunarodnih bankarskih grupacija.

Principi odgovornog bankarstva definišu ulogu i odgovornost bankarske industrije, a u isto vreme obavezuju banke potpisnice da usklade svoju poslovnu politiku i strategiju sa Ciljevima održivog razvoja UN i pariskim sporazumom o klimatskim promenama iz 2015. godine. Drugim rečima, ovi principi omogućavaju bankama da inkorporiraju održivost u sve oblasti poslovanja, kao i da identifikuju one oblasti u kojima mogu ostvariti najznačajniji uticaj na društvo i životnu sredinu. Od banaka se zahteva i javno objavljivanje podataka zarad transparentnosti i odgovornosti.

U Srbiji je bankarski sektor sve aktivniji na ovom polju i prepoznaje značaj i vrednost ulaganja u zelene projekte. Najčešći su do sada krediti odobreni za izgradnju vetroparkova, projekata koji se odnose na recikliranje, solarnu energiju, prečišćavanje voda, kao i projekata u elektroenergetskom sektoru usmerenih ka smanjenju CO₂ emisije. Očekuje se da će se intenzivirati finansiranje kroz investicione kredite u domenu obnovljivih izvora energije, projektnog finansiranja sa visokim stepenom energetske efikasnosti, zelenih poljoprivrednih investicionih kredita, tzv. *waste to energy* reciklaže kao i kupovine električnih vozila.

Takođe, jedno od najčešćih finansijskih instrumenata za finansiranje klimatskih, održivih i ekoloških projekata su zelene obveznice. Samo u prošloj godini izdato je oko 875 milijardi evra zelenih obveznica, što je za tri puta više u poređenju sa 2019. godinom, kada je tržište zaista počelo da raste. Dalji rast tržišta se očekuje i tokom ove godine imajući u vidu pritiske ka smanjenju karbonskog otiska i jasno definisane regulatorne okvire u vidu *EU Taksomanije*, ključnog akcionog plana za finansiranje održivog rasta. Tokom 2021. godine Narodna banka Srbije je na međunarodnom finansijskom tržištu re-

alizovala dve emisije evroobveznica i to u iznosu od milijardu evra, ročnosti sedam godina, kao i petnaestogodišnju evroobveznicu u iznosu od 750 miliona evra.

Zelena transformacija i energetska efikasnost

Savremeno poslovanje karakterišu česte promene i intenzivna konkurencija. Iz ovih razloga, preduzeća moraju da reaguju na vreme i da ulože finansijske i ljudske resurse u merenje učinka, a sve u cilju postizanja strateških ciljeva. Uspješna preduzeća treba da kontinuirano procenjuju svoj učinak i mere svoj napredak. Takav napredak se može okarakterisati kao finansijski, ali i nefinansijski. Pored maksimiziranja profita, preduzeća moraju da poboljšavaju i druge poslovne performanse (Vučić, 2021, p. 110). Neodrživo korišćenje prirodnih resursa u kombinaciji sa kontinuiranim otpadom povećao je zabrinutost za opstanak čovečanstva i primerenost postojećeg modela linearne ekonomije (Stipić, 2017). Industrijski razvoj (sa rastućim otpadom, posebno u velikim gradovima) i klimatske promene su ključni faktori koji su doveli do širenja paradigme održivog razvoja i koncepta cirkularnog ekonomija u okviru nje. Posebno, faktori životne sredine (kao što su poljoprivreda i transport (Sagić, 2016) podržavaju održivu implementaciju cirkularne ekonomije (Busu & Trica, 2019).

Srbija je u 2021. godini napravila prve korake u procesu koji već godinama zaokuplja najveći deo savremenog sveta, posebno njegov najrazvijeniji deo, a to je proces zelene energetske tranzicije. Srbija se za taj put opredelila, ali i na njega obavezala još 2017. godine, ratifikujući Pariski sporazum o klimatskim promenama, i dodatno potvrdila 2020. godine, potpisivanjem Sofijske deklaracije o Zelenoj agendi za zemlje Zapadnog Balkana.

Paradigma održivog razvoja uključuje inkorporaciju tri dimenzije: ekonomski, ekološki i društveni, u svim domenima zajednice (Rađenović & Krstić, 2020). Naime, to uključuje posvećenost preduzeća da obavlja svoje poslove i aktivnosti na način da bude odgovoran svim svojim zainteresovanim stranama. Shodno tome, koncept cirkularne ekonomije je nastao kao kombinovani napor različitih škola mišljenja (Hernandez, 2019). „Pojam cirkularne ekonomije znači model koji menja dosadašnja paradigma i omogućava upravljanje resursima na efikasan način, zasnovano na ekoinovaciji, ekodizajn i

korišćenje obnovljive energije“ (Stipić, 2017, str. 723). To je zašto ovaj koncept omogućava plansko i održivo korišćenje resursa. Paradigma cirkularne ekonomije je produžetak paradigme održivog razvoja, pa stoga ona povlači mnoge ekonomske, društvene i ekološke koristi (Prokić, 2019). Naime, zasniva se na principima održivog razvoja i stvorena je da zameni neodrživ model linearne ekonomije u svim perspektivama. Cirkularna privreda je prisutna u svim segmentima privredne delatnosti, ali je posebno vredna pažnje njena primena u oblasti poljoprivrede i industrije (Marković et al, 2020, p. 2).

U Srbiji 30 godina unazad nije izgrađen veliki energetska kapacitet. U budućnosti Srbija mora da izgradi nove elektrane, koje će omogućiti da kao zemlja ima dovoljno energije, da tu energiju dobija iz sopstvenih izvora, i da je proizvodi na održiv način, vodeći računa o životnoj sredini. Srbija je u prilici da, koristeći najbolja evropska i svetska iskustva, izabere svoj put energetskog razvoja, prilagođen našem podneblju i resursima kojima raspolazemo, kako bismo obezbedili uslove za ubrzan privredni rast i razvoj. Za ostvarenje tog cilja Srbija mora biti deo „voza“ zelene energetske tranzicije, a ne pasivni posmatrač. Isto kao što, ako želimo da budemo deo Evrope, koji vodi ka tome podrazumeva usklađivanje sa strateškim pravcima i politikama EU u oblasti energetike, što nedvosmisleno usmerava Srbiju u pravcu Zelene agende.

Konačno, zelena energija nije samo stvar međunarodnih obaveza, već znači smanjenje emisija sumpordioksida, čistiji vazduh i zdravu životnu sredinu. To znači da se zelena energija nedvosmisleno tiče i razvoja Srbije i kvaliteta života i budućnosti njenih građana. U aprilu 2021. godine usvojen je novi zakonodavni okvir u oblasti energetike i rudarstva, sa ciljem da se obezbede uslovi za uključivanje Srbije u globalni proces energetske tranzicije, omogućiti dalja harmonizacija sa odgovarajućom regulativom EU i sektor energetike otvori za nove investicije. Usvojena su dva nova zakona, prvi poseban Zakon o korišćenju obnovljivih izvora energije (OIE) i Zakon o energetske efikasnosti i racionalnoj upotrebi energije, kao i izmene dva zakona – Zakona o energetici i Zakona o rudarstvu i geološkim istraživanjima. Pored ovih zakona, donet je i Zakon o klimatskim promenama i očekuje se da bude usvojena strategija niskougljeničnog razvoja.

U Srbiji je započeta izrada dva najvažnija strateška dokumenta koji treba da utvrde put razvoja energetskog sektora u narednim decenijama – Integrisanog nacionalnog energetskog i klimatskog plana do 2030. godine, sa vizijom do 2050. godine. i Strategije razvoja energetike Republike Srbije za period do 2040. godine, sa projekcijama do 2050. godine, čiji će sastavni deo biti i vodonična strategija. Integrisanim nacionalnim energetskim i klimatskim planom biće definisani ciljevi koji će voditi većem učešću obnovljivih izvora energije (OIE), povećanju energetske efikasnosti, dekarbonizaciji, odnosno smanjenju emisija gasova sa efektom staklene bašte (GHG). Plan će takođe sadržati makroekonomske i energetske projekcije i scenarija kojima se procenjuju i relevantni uticaji tako definisanih politika i predloženih mera.

Treći stub nove energetske politike Srbije (pored zakona i strategija) jesu nove investicije, odnosno izgradnja novih energetskih kapaciteta, koje su, uz povećanje energetske efikasnosti, ključne kako bi Srbija bila samodovoljna u oblasti elektroenergetike. U novom investicionom planu, koji treba da obuhvati planirane i potencijalne projekte u oblasti rudarstva i energetike, od potrebnih 35 milijardi evra, OIE čine više od polovine predviđenih novih kapaciteta. Među prioritarnim projektima je i izgradnja reverzibilnih hidroelektrana, čiji se značaj ogleda ne samo u povećanju ukupno proizvedene energije, već i u stvaranju uslova za integraciju novih kapaciteta iz OIE veće instalisane snage.

Mogućnosti u oblasti zelene energije i korišćenja obnovljivih izvora su ogromne i donose višestruku korist. Najpre energetska – jer ćemo brže postati samodovoljni, samim tim nezavisni i stabilni. Zatim ekonomska – jer je cena proizvodnje energije iz obnovljivih izvora energije niža, čime se stvara prilika ne samo za dodatne investicije u modernizaciju energetskog sektora, već i za unapređenje privrednog ambijenta u celini, razvoj industrije, rast investicija, tehnološki napredak. Jednako važno je da se time sprečava dodatna emisija štetnih gasova i postavljaju temelji za zdravu životnu sredinu za buduće generacije.

Izgradnja novih kapaciteta koji koriste obnovljive izvore odvijace se uporedo sa razvojem prenosne i distributivne elektroenergetske mreže, koji su neophodni da bi se elektroenergetski sistem razvijao efikasno, ekonomično i obezbedio sigurno snabdevanje

električnom energijom. Trenutno gubici u distributivnoj mreži iznose 13%, odnosno više od 300 miliona evra godišnje, što znači da se za nekoliko godina izgubi novac koji bi bio potreban za izgradnju jedne elektrane ili za modernizaciju te iste distributivne mreže.

Kritična tačka energetske bezbednosti Srbije jeste i visoka energetska intenzivnost po jedinici društvenog bruto proizvoda, odnosno niska energetska efikasnost, posebno u sektoru domaćinstava, koja potroše oko 40% finalne energije. U 2022. godini planirana su sredstva u iznosu od 230 miliona evra za povećanje energetske efikasnosti, uključujući i sredstva namenjena subvencionisanju domaćinstava za energetske sanacije stambenih zgrada, porodičnih kuća i domaćinstava, što bi doprinelo približavanju energetske efikasnosti Srbije evropskom proseku (prosečna potrošnja toplotne energije po metru kvadratnom u domaćinstvima u Srbiji je sada 2,5 puta viša od proseka EU).

Energetske tranzicija doneće promene i u proizvodnji toplotne energije gde trenutno gas kao energent učestvuje sa 80,6%, naftni derivati sa 9,2%, ugalj sa 9,7%, a biomasa sa manje od 1%. Potrebno je pripremiti i realizovati nove projekte koji se odnose na modernizaciju sistema daljinskog grejanja, kao i povećanje korišćenja OIE u sektoru toplotne energije.

Zaključak

Najvažniji doprinos održivom razvoju jeste uspostaviti i zadržati ekonomsku stabilnost na nacionalnom nivou. Održivi razvoj pre svega se ogleda u modelu privrednog rasta koji je okrenut ka investicijama, zapošljavanju i izvozu. Ključno za ovakav model rasta Srbije jeste očuvanje makroekonomske stabilnosti, uključujući fiskalnu održivost, cenovna i finansijska stabilnost, kao i povećanje konkurentnosti privrede na svetskom tržištu rada i kapitala. Da bismo bili konkurentniji moramo neprestano da unapređujemo investicioni i poslovni ambijent sa ciljem smanjenja rizika i troškova poslovanja. U tom cilju, regionalno povezivanje i dalji napredak u evropskim integracijama su od ogromne važnosti za napredak srpske privrede.

Kada se govori o održivom bankarstvu uglavnom se misli na pozitivan uticaj banka na društvo kroz finansiranje projekata i aktivnosti koje pored ekonomske dobiti generišu pozitivan i merljiv

društveni uticaj. Osnovni uslov za održivost je finansijska otpornost i banke i obrnuto. Iz tog razloga nije nužno da postoji kompromis između održivosti životne sredine i ekonomskog razvoja. Naprotiv, održivost može pokretati ekonomski razvoj. Evropska regulativa u oblasti održivog finansiranja uskoro će biti obavezna u svim državama članicama EU, a uticaće i na treća tržišta. Ovo će biti posebno relevantno za poslovanje bankarskog sektora u zemljama koje nisu članice EU, poput Srbije. Zbog toga je važno da se Srbija blagovremeno uključi. Svet nakon pandemije postavlja bankama nove izazove. Kako bi se podigla svest šire javnosti o negativnim uticajima klimatskih promena i sprovela politika koja će biti usmerena na smanjenje i upravljanje klimatskim rizicima, potrebno je da se obezbedi nesmetana tranzicija ka održivoj ekonomiji i saradnja svih relevantnih institucija, javnih i privatnih, po tom pitanju. U ovom procesu značajnu ulogu imaju i banke. Da bi svoje modele učinile održivijim, od banka se zahteva da ugrade pitanja životne sredine, društvene odgovornosti i odgovornog korporativnog upravljanja u poslovne strategije i upravljanja rizicima, sa posebnim naglaskom na klimatske promene.

Projekcije Međunarodne agencije za energetiku ukazuju na 2,5 puta viši rast tražnje za električnom energijom do 2050. godine, koja će biti zadovoljena pre svega iz solarne energije, energije vetra, hidroelektrana, prirodnog gasa i nuklearne energije. Emisija ugljen-dioksida oporezuje se u sve većem broju zemalja. Cena takse u EU danas iznosi 95 evra po toni CO₂, a može se očekivati samo da će te cene rasti, stvarajući sve veći finansijski pritisak na elektroenergetske sisteme koji se dominantno oslanjaju na ugalj. Drugim rečima, uz rast energetske efikasnosti i stalnu borbu protiv klimatskih promena buduća energetika biće strukturno, razvojno i klimatski potpuno drugačija od današnje.

Svi ovi procesi i promene neće zaobići ni Srbiju, a svako kašnjenje ići će samo na našu štetu. Srpska energetika trenutno se oslanja 1/3 na hidroelektrane, a 2/3 na ugalj, i to na lignit niskog kvaliteta, sa visokim udelom sumpora, vlage i pepela. Zelena tranzicija za nas predstavlja veliki izazov, ali i šansu. Zelena agenda je potencijalno novi model rasta koji podrazumeva nove investicije, nova radna mesta, tehnološki napredak, i pronalaženje ravnoteže između razvoja energetike i privrede, i zaštite životne sredine. Odricanje od

zelene agende, odbijanje i odlaganje promena, znači odricanje od mogućnosti da imamo dovoljno energije korišćenjem sopstvenih izvora, odustajanje od unapređenja zdravlja građana i od pripadnosti modernim državama sveta, na štetu sadašnjih, a još više budućih generacija.

Pored toga što ima važnu ekonomsku i ekološku dimenziju, za održivi razvoj ključna je i socijalna dimenzija. Bolja zdravstvena zaštita podrazumeva i veću produktivnost radne snage i njen duži vek kao i bolje uslove za uvećanje porodice, dok bolja socijalna zaštita predstavlja jedan od vidova borbe protiv siromaštva isto kao i ulaganje u obrazovanje. U narednom periodu potrebno je planirati i stimulisanje preduzetničkog duha, kreativnih industrija i startap kompanija. Ulaganje u nastavak digitalizacije, istraživanje i razvoj i obrazovanje će omogućiti dalju modernizaciju državne uprave i privrede, i veću konkurentnost Srbije. Prioritet za Srbiju je dalje unapređenje poslovnog okruženja, unapređenje servisa za privredu i građane, transparentnosti procedura, i suzbijanje korupcije i sive ekonomije. Nadalje, potrebna je profesionalizacija upravljanja u velikim javnim preduzećima, kao i njihova poslovna transformacija. Za vreme energetske krize pokazalo se da su javna preduzeća iz ove oblasti možda i najveći fiskalni rizik. Takođe, jedan od ograničavajućih faktora rasta već danas je i nedostatak kvalitetne, obrazovane radne snage, stoga se konzistentnoj reformi obrazovanja mora pokloniti naročita pažnja.

Izazovi dosezanja održivog razvoja otvaraju istovremeno nove mogućnosti za kreiranje rasta i zapošljavanja, investicije i inovacije, ali pre svega podrazumevaju, baš kao i u upravljanju javnim finansijama, i racionalizaciju proizvodnje i potrošnje. Ključna su pitanja produktivnosti, načina korišćenja prirodnih resursa, energetske efikasnosti i korišćenja izvora energije, upravljanja otpadom.

Literatura

1. Brundlad, G.H. (1998). *European Union and the Environment*. Luxemburg: Report
2. Busu, M., & Trica, C. L. (2019). Sustainability of Circular Economy Indicators and Their Impact on Economic Growth of the

- European Union. *Sustainability*, 11(19), 5481. <https://doi.org/10.3390/su11195481>
3. Đekić, I., Kostić, Z., & Vučić, V. (2020). *Vodič za organizacije civilnog društva za učešće u pregovorima o pristupanju Srbije Evropskoj uniji u oblasti ekonomske politike*. Niš: Društvo ekonomista Niša, str. 73, ISBN 978-86-901918-1-9, COBISS.SR-ID 17429001
 4. Đuričin, D., & Vuksanović Herceg, I. (2022). Envisioning a new economic system after the transition from pandemic to endemic: Serbia's perspective. *Ekonomika preduzeća*, YEAR LXX, January-February 2022, ISSN 0353-443X, p. 1-22.
 5. European Commission (2018). Communication from The Commission. Action Plan: Financing Sustainable Growth. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=-CELEX:52018DC0097](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0097). Pristup 10. oktobar 2020.
 6. Ferguson, N. (2016). *Velika degeneracija, kako se institucije raspadaju i ekonomije propadaju*. Beograd: Biblioteka Posebna izdanja.
 7. Hernandez, R. J. (2019). Sustainable Product-Service Systems and Circular Economies. *Sustainability*, 11(19), 5383. <https://doi.org/10.3390/su11195383>
 8. Jednak, D., & Jednak, S. (2019). Socially Responsible Financial Markets. In *Financing Sustainable Development: key challenges and prospects*, edited by Magdalena Ziolo and Bruno S. Sergi. Palgrave Macmillan.
 9. Jeucken, M. (2001). *Sustainable Finance and Banking. The Financial Sector and the Future of the Planet*. London: Earthscan Routledge.
 10. Marković, M., Krstić, B., & Radenović, T. (2020). Circular economy and sustainable development. *Economics of sustainable development*, Vol. 4, january-june 2020, № 2, 1-9.
 11. Mitrović, S., Radosavljević, I., & Veselinov, M. (2016). *Cirkularna ekonomija kao šansa za razvoj Srbije*. Beograd: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji.
 12. *Nacionalna strategija održivog razvoja*. Sl. Glasnik RS, br. 57, od 3. juna 2008.

13. Prokić, D. (2019). *Upravljanje zaštitom životne sredine i rizicima sa osvrtom na poljoprivredu* (Environmental and risk management with reference to agriculture). Sremska Kamenica: Univerzitet EDUCONS, Fakultet zaštite životne sredine.
14. Rađenović, T., & Krstić B. (2020). The Importance of Intellectual Capital for the Sustainable Growth of Regions: Evidence from the Republic of Serbia. in: J. M. Palma-Ruiz, J. M. Saiz-Álvarez and Á. Herrero-Crespo (Eds.), *Handbook of Research on Smart Territories and entrepreneurial Ecosystems for Social Innovation and Sustainable Growth* (pp. 84-106). Hershey PA: IGI Global, DOI: 10.4018/978-1-7998-2097-0.ch006
15. Ristić, L., Tubić, T., Knežević, M. (2017). Održivi razvoj Republike Srbije u kontekstu kompleksnih ciljeva Agende 2030. *Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Republike Srbije*, str. 290, Kragujevac: Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
16. Sollow, R. (1992). Sustainability: An Economist's Perspective. In R. Dorfman & N. Dorfman (Eds.), *Economics of the Environment: Selected Readings*, Vol 3 (pp. 179-187). New York, NY: Norton.
17. Sredojević, S., & Sredojević, D. (2021). Održivo finansiranje – evolucija ili revolucija u bankarskom sektoru. *Bankarstvo*, vol. 50, br. 2, 114-132.
18. Stojanović, B., Kostić, Z., & Vučić, V. (2021). Institucionalni okvir za unapređenje politike zaštite potrošača u Republici Srbiji. U: Veselinović, P., Kostić, M. (ured.) *Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Republike Srbije*, str. 45-65, Kragujevac: Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
19. Veselinović, P. (2021). Institucionalni aspekt održivog razvoja Republike Srbije. U: Veselinović, P., Kostić, M. (ured.) *Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Republike Srbije*, str. 3-26, Kragujevac: Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
20. Vučić, V. (2021). Finansijska analiza i njeni instrumenti u funkciji poslovnog upravljanja. *Horizonti menadžmenta*, 2021, I(1), 109-134.
21. *Zakon o klimatskim promenama*, Sl. Glasnik RS, br. 26/2021, <https://www.propisi.net/zakon-o-klimatskim-promenama/>

22. Ziolo, Magdalena, Pawlaczyk, Marta and Sawiscki, Przemyslaw. (2019). Sustainable Development Versus Green Banking: Where is the link? In *Financing Sustainable Development*, edited by Magdalena Ziolo and Bruno S.Sergi. Palgrave Macmillan.

SERBIA 2030: SUSTAINABLE DEVELOPMENT AGENDA - CHALLENGES AND LIMITATIONS

Abstract: *At the annual summit in September 2015, the United Nations Assembly adopted a Resolution on Sustainable Development entitled Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. The 2030 Agenda is a universal document and the signatory states are expected to mobilize all resources in order to achieve the goals by 2030. A total of 17 goals have been defined, which together include three dimensions of sustainable development - economic growth, social inclusion and environmental protection. The Republic of Serbia has participated in the development and writing of the Sustainable Development Agenda, however, despite the commitments, it seems that sustainable development is not a generally accepted paradigm of development in Serbia. This is primarily related to social inclusion and poverty reduction, as well as environmental goals. The aim of this paper is to point out that it is necessary to reaffirm the basic postulates of the sustainable development agenda.*

Keywords: *sustainable development, economic growth, sustainable financing, green transformation and energy efficiency, Republic of Serbia.*

Kako citirati ovaj članak/how to cite this article:

Vučić V. (2022) Srbija 2030: agenda održivog razvoja – izazovi i ograničenja. *Horizonti menadžmenta*. II (1), 53-75.